

Історіографія. Джерелознавство

УДК 930.2 (47:477) «1970/1980» DOI: 10.26661/swfh-2018-50-059

Внесок М. П. Ковальського в розвиток теорії і практики польової археографії та архівної евристики у 1970-х роках

О. О. Маврін

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, mavrinol@ukr.net

Ключевые слова:

теорія і практика,
польова археографія,
архівна евристика,
історичне джерело.

Розглядається внесок Миколи Ковальського у формування теоретичних засад і методів польової археографії та архівної евристики в УРСР 1970-х років. В цих галузях новаторським виявився проект М. Ковальського щодо використання джерелознавчого потенціалу історично складених комплексів. На прикладі книг судово-адміністративних установ він намагався запровадити нові польові, камеральні та зрештою й едиційні правила для представлення нового для радянського джерелознавства історичного джерела.

Аналізується процес розробки теорії і формування методології археографії в «загальносоюзних» археографічних центрах у зазначений період, а також нові підходи, розроблені М. П. Ковальським щодо книг судово-адміністративних установ, як нового виду джерела, цінного своєю цілісністю.

Робиться висновок про те, що закладені в той час основні напрями, за якими рухалась теоретико-методологічна думка в Україні у наступні десятиліття, заслуговують на подальше вивчення, оскільки не втратили своєї актуальності і сьогодні.

M.P. Kovalskyi's contribution to the development of theory and practice of the field archeography and archival heuristics in the 1970's.

O. Mavrin

M. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies, National Academy of Sciences, Ukraine

Key words:

theory and practice,
field archeography,
archival heuristics,
historical source.

Archeography in the Ukrainian SSR in the 1970's completely turned out to be on the margin of the "All Union's" scientific processes the centers of which were Moscow and Leningrad. This meant that basic developments in the field of theory and methodology, as well as leading experts on these issues were outside the Ukrainian SSR. In addition, many topics were closed for research. In general, Soviet Ukrainian archeography was subjected to consistent Russification. So any highly professional contribution to the development of Ukrainian archeography's theory and methodology is of great importance. Moreover, the history of Ukrainian archeography occupies a special position among trends of the archeographical activities, since it is not only a separate topic of the research, but also serves as a research method, and in some definitions of archeography it is an integral part of its subject.

Mykola Kovalskyi is one of the most outstanding scholars for the Ukrainian historical science. The main achievements of the researcher in the field of historical source studies were highly appreciated by Ukrainian historians not only in Ukraine but also abroad.

The contribution of Mykola Kovalskyi to the formation of theoretical foundations and methods of the field archaeography and archival heuristics in the USSR in the 1970s is considered. In these fields, the project by M. Kovalskyi concerning the use of the source studies' potential of historically composed complexes was innovative. On the example of the judicial and administrative institutions' books, he tried to introduce new field, cameral and, eventually, edition rules for the presentation of a new for the Soviet source studies historical source.

The process of development of the theory and formation of the methodology of archeography in the "All-Union" archaeological centers, as well as new approaches developed by M. Kovalskyi concerning the books of judicial and administrative institutions as a new type of source that is valuable in its integrity is analyzed.

It is concluded that many principal directions in the theoretical and methodological thinking in the field of source studies in Ukraine had been laid down at that time and M. Kovalskyi's scientific heritage deserves further study, since it have not lost their relevance today.

Микола Павлович Ковальський є визначною постаттю для української історичної науки. Основні здобутки вченого в галузі історичного джерелознавства були високо оцінені українськими істориками не лише в Україні, а й за її межами. У виданому в 1999-му році Острозькою академією та Українським історичним товариством збірнику наукових праць на пошану М. Ковальського «Осягнення історії» президент УІТ в США Любомир Винар особливо відзначив внесок Миколи Павловича у формування нової генерації українських істориків і дослідників історичних допоміжних дисциплін [1, с.6]. У 2002-му році були видані матеріали до біобібліографії М. Ковальського з передмовою Л. Винара [2]. Розгорнута характеристика доробку М. Ковальського міститься у збірнику, присвяченому пам'яті вченого, виданому його учнями у 2007-му році [3].

Внесок Миколи Павловича в розвиток теорії і практики польової археології та архівної евристики згадується в статтях Л. Гісцові [4, с.34-35], С. Абросимової [5, с.36, 38, 43], В. Воронова та Ю. Святця [6, с.50, 53], А. Атаманенко [7, с.10], Г. Швидько [8, с.16]. Роль і значення евристики в історичному дослідженні за працями М. Ковальського досить ґрунтовно проаналізовано у статті О. Мельника [9]. Проте напрацюванням М. Ковальського в галузі теорії та методики археології одного з найскладніших періодів української історичної науки приділено все ще недостатньо уваги.

Археологія в УРСР в 1970-х роках, як і весь післявоєнний період та в 1960-х рр. знаходилася в підпорядкованому, колоніальному стані відносно наукових процесів, центрами яких були Москва й Ленінград. Це означало, що фундаментальні дослідження в галузі теорії і методики археологічної науки, а також провідні фахівці з цих питань

знаходилися поза межами УРСР, та й відносно самої археології в УРСР важко вживати назву «українська». Багато тем були закритими для дослідження. Писемний спадок Київської Русі був «монополізований загальносоюзними центрами. Українська радянська археологія мала й хронологічні обмеження: у 1940-х – 1960-х роках дослідження були «дозволені» з XIV ст., а після «маланчуківського погрому» суспільних наук у 1972 році - добою феодалізму взагалі стало небезпечно займатися [8, с.16], а «рубіж» пересунувся аж до XIX ст. Існувала заборона на дослідження історії Запорозької Січі. Існували певні обмеження щодо форми видання: тематичні збірники замість пофондових і видових видань; типу видання: серед типів видань домінували видання популярного типу; при перекладі з іноземних мов нарративних документів, що стосувалися історії України, допускався довільний переклад як до зразків літератури [10, с.49].

Таким чином, в 1970-х роках ситуація в українській гуманітаристиці загалом суттєво змінилася. Що стосується археології, то після того, як основним археологічними осередками в Україні стали архіви, ситуація стала нагадувати довоєнну, описану Н. Бельчіковим, коли археологія була однією зі структурних одиниць архівознавства [11].

Показовим є той факт, що в щорічних підсумкових статтях голови архівного управління УРСР О. Мітюкова після 1972 р. частіше замість терміну археологія стали вживатися такі терміни, як «видавнича справа», «видання джерел» тощо. Саме з виданням (едицією) в УРСР у 1970-х роках асоціювалася археологія [12, с.261]. Як видно з аналізу спектру визначень терміну «археологія», зробленого В. Хевроліною, в радянській

археографії у 1970-х роках загалом домінувало визначення археографії як едиційної практики, хоча зустрічаються й визначення, де археографічна робота представлена трьома функціями: польової, камеральної й едиційної археографії [13]. Так само й в роботі М. Селєзньова, присвяченій теорії і методиці археографії, визначення археографії дається через поняття теорії видавничої справи [14, с.12].

Слід відзначити, що пріоритетом у 1970-х роках були серійні видання, на відміну від 1950-х – 1960-х, коли домінували збірники документів. Частка серійних видань домінувала і у видавничих планах 1970-х років.

Серійні видання того часу не стали фундаментальними джерелами історичної науки, хоча фактично лише їм у 1970-х роках приділялася найбільша увага. Зокрема це стосувалося декількох аспектів. По-перше пріоритетною для висвітлення була радянська доба, тоді як «дореволюційний період» фактично не висвітлювався: «... дореволюційна проблематика обмежилася майже виключно селянськими, робітничими і революційними рухами, а радянська – історією промисловості й робітничого класу, культурним будівництвом, історією окремих колгоспів, фабрик і заводів ...конкретні негативні умови і фактори, що роками утверджувались в археографічній практиці і зокрема догматична пропозиція («1 до 3-х») між дворянською і радянською проблематикою, ідеологічний догматизм і тенденційна односторонність більшості публікацій з історії соціалістичного будівництва, свідоме замовчування трагічних подій і видатних осіб, що стали жертвами культу, спричинилися до парадоксальної ситуації, коли навіть та значна за обсягом кількість створених досі документальних публікацій не склала повноцінного джерельного фундаменту для історичних досліджень; з поля зору видавців випадали цілі історичні епохи, різні аспекти багатоговікового суспільного і етнокультурного розвитку народу, що призвело до того, що в історії утворилося безліч «білих плям»: історичний процес в цілому висвітлювався в спотвореному вигляді» [15, с.5].

Парадоксальність ситуації, коли домінуючим тематикам було присвячено сотні друкованих аркушів, але ці видання так і не стали повноцінними історичними джерелами, відмітила й Н. Яковенко: «Йдеться про тематичні збірники, присвячені висвітленню конкретних питань. А оскільки домінуючою тематикою української історичної науки впродовж останніх десятиліть були класові рухи, то, відповідно, такого спрямування набрали

і документальні збірники, присвячені гайдамацькому, селянським та робітничим рухам... Що стосується збірників, присвячених класовим рухам, то, на жаль, доводиться констатувати, що при величезному обсязі вкладеної у них праці їхній науковий коефіцієнт більш ніж скромний, оскільки по суті це – ілюстративні студентські посібники, які охоплюють те, що відповідає усталеній концепції» [16, с.151-152].

Головною причиною такої «некорисності» був принцип відбору, покладений в основу формування документальних серій: «Всі ці видання базували на строгому відборі документів ...» [17, с.52]. Зміст археографічної роботи українських радянських архівістів у 1970-ті роки у спогадах деяких з них описано так: «Архівісти раз на 5-10 років готували до друку, згідно плану Головархіву, збірники документів, які обов'язково мали підтверджувати офіційну версію вітчизняної історії» [18, с.67].

Таким чином в цей період в усій гостроті поставало питання теорії і методики польової археографії та архівної евристики. Станом на 1970-ті роки разом із пошуком визначення самого предмету археографії, в умовах методологічної кризи загальносоюзної археографічної науки, ці проблеми вимагали уваги дослідників. Польова археографія поділяється на два напрямки: власне польову та архівну евристику. Польова археографія силами українських археографічних центрів в 1970-х роках не проводилася. Так, станом на 1975 рік Інститут історії АН УРСР і Центральна наукова бібліотека АН УРСР лише заявили про початок планування проведення археографічних експедицій [19, с.109]. Тим більше цими осередками не розвивалася теорія пошукової роботи. Археографічна діяльність в УРСР проводилася Закарпатським краєзнавчим музеєм, що збирав рукописи в 1954, 1956-1957, 1971-1974 роках. Співробітники Львівської картинної галереї у Львівській області проводили пошукові експедиції у Львівській області 1966-1967, 1974 роках та в Тернопільській області (1966 р.). Вони знайшли цінні рукописи XIV та XV ст. [19, с. 110-112, 117]. Археографічні пошуки проводилися в рамках заходів, організованих товариством охорони пам'яток.

На території УРСР активні розшукові дії проводили всесоюзні та російські археографічні центри. За даними, наведеними Д. Тверскою найбільш активну розшукову діяльність на території УРСР проводила бібліотека Академії наук СРСР (БАН). З 1971 по 1974 рік проводилися регулярні обстеження Вінницької, Київської, Одеської, Сумської, Чернігівської та Чернівецької областей.

Археографічний осередок Московського державного університету обстежив Вінницьку (1974 р.), Одеську (1973, 1974 рр.) та Чернігівську (1972, 1973 рр.) області Найбільш ретельно були обстежені Вінницька, Одеська та Чернігівська області [19, с.106-124]. Результати експедицій відображалися в підсумкових статтях [20, с.238-244].

Разом із тим, в 1970-х роках завдяки М. Ковальському активно починає розвиватися методика архівної евристики. Ця методика розроблялася М. Ковальським в межах джерелознавства, тому він вживає термін «джерелознавча евристика» [21, с.10], тобто предметом дослідження було історичне джерело.

Предмет археографії, попри бурхливі дискусії в галузі теорії фактично у 1970-х роках не змінився. Археографія займалася розшуком, описом і публікацією історичних джерел і мала статус допоміжної дисципліни, що постачала джерела або інформацію про них історикам для їх досліджень. В самому предметі радянська археографія й джерелознавство багато в чому збігалися. Тому в післявоєнну добу час від часу виникали суперечки між археографами і джерелознавцями про сфери впливу, розподіл функцій, про порядок підпорядкування тощо. М. Ковальський також відмічає подібність окремих процесів в межах двох дисциплін: «джерелознавче дослідження щільно переплітається з археографічним» [22, с.4] - цитує він слова Н. Улащіка. Зокрема, щільно вони переплітаються на стадії евристики, особливо архівної: «Виявлення, реєстрація, облік, класифікація і введення до наукового обігу неопублікованих джерел – важливе і завжди актуальне завдання джерелознавців і археографів» [23, с.96]. Також археографія, на думку М. Ковальського, закріплює у формі публікацій спільні результати пошуку.

На момент початку роботи М. Ковальського над цією темою, методика архівної евристики не була розроблена навіть на загальносоюзному рівні. Наприкінці 1970-х вчений зазначав: «Розшук і виявлення неопублікованих джерел (архівна евристика), їх облік, реєстрація, систематизація, класифікація і типологія – складні і досить трудомісткі стадії наукової роботи, теорія і методика котрих знаходяться на стадії розробки» [24, с.11]. Тому важливість напрацювань М. Ковальського виходила за межі республіканської археографії і були актуальними для всієї радянської археографічної науки.

У визначення поняття «евристика» М. Ковальський заклав творче начало. Це означало, що окрім загальної методики, кожен дослідник мав розробляти й власні методи пошуку архівного

матеріалу, виходячи із завдань та специфіки своєї тематики. М. Ковальський виокремлює «активне творче начало пошуку» [21, с.12]. Евристика має два напрями: бібліографічна й архівна.

В бібліографічній евристиці для археографа важливим було виявлення кола архівів, що зберігають матеріал по означеній тематиці та виявлення неопублікованої частини з метою подальшої публікації. Також важливим було виявлення і реєстрація опублікованого кола джерел, щоб не видавати матеріал, що був добре виданий в минулі епохи та для укладання археографічних легенд.

Багато спільного є і в методиці архівної евристики у джерелознавства і археографії. Розробляючи власну концепцію архівної евристики, М. Ковальський спирається на окремі розробки Л. Шепелева щодо методики архівної евристики. Л. Шепелев так окреслив коло завдань останньої: «виявлення методичних особливостей архівних розшуків, укладання науково довідкового апарату (довідково-інформаційних посібників), дослідження закономірностей організації архівних документів з метою встановлення найбільш раціональних шляхів їх виявлення, вивчення системи фондоутворювачів і їх справочинства, розробка правильних прийомів початкової обробки віднайдених документів (атрибуція) тощо» [цитата за: 21, с.11].

Визнаючи, що головною метою архівної евристики є встановлення кола неопублікованих матеріалів, М. Ковальський так бачить її предмет: «розробка прийомів і методики розшуку і виявлення історичних джерел, враховуючи закономірності їх виникнення, способів фіксації і місця зберігання» [21, с.12-13].

Архівна евристика передбачала наступні напрями роботи:

1. Ознайомлення з бібліографією і бібліографією бібліографії історичної літератури по архівознавству, археографії й джерелознавству.

2. Ретельний археографічний і системний аналіз існуючих вітчизняних і зарубіжних публікацій документальних і нарративних джерел з метою точного з'ясування згідно археографічних легенд і науково-довідкового апарату ступеня поширеності в науковому обігу архівних джерел і потенційні можливості їх подальшого розшуку.

3. Вивчення системи фондоутворювачів, державних, адміністративних і суспільних установ і їх діловодства.

4. Вивчення загальних і спеціальних досліджень з історії архівної справи, друкованих довідників (каталогів) по окремим архівам і фондам в їх сучасному стані і в минулому; по фондових,

видових, міжвидових і тематично-проблемних покажчиків.

5. Ознайомлення з науково-довідковим апаратом (описами і допоміжними довідниками) документальних матеріалів державних і відомчих архівних фондів СРСР [24, с.14].

Посібники, довідники, покажчики, каталоги М. Ковальський відносить до інформативних джерел з архівної евристики. Інформативні джерела були поділені М. Ковальським на первинні (загальні) і спеціальні [21, с.13] та розділив їх на 12 груп:

1. Спеціальні бібліографічні вказівники з археографії й архівознавства.

2. Загальні учбово-методичні посібники з теорії і практики архівної справи в СРСР.

3. Спеціальні дослідження з історії архівної справи в СРСР.

4. Загальні довідники по державним архівам СРСР.

5. Дослідження по історії окремих архівів і рукописних відділів установ культур.

6. Путівники по архівам і відділам рукописів бібліотек.

7. Бібліографічні довідники і покажчики слов'яно-руських рукописів, що знаходяться в архівосховищах СРСР.

8. Видані в радянський час спеціальні тематико-проблемні покажчики рукописів.

9. Дореволюційні описи і каталоги російських й українських архівосховищ.

10. Тематичні огляди радянських джерелознавців, архівістів й археографів документальних колекцій.

11. Інформаційні статті та огляди.

12. Рукописні архівні путівники [21, с.15-22].

У виробленні евристичної методики важливу роль відіграв диференційований підхід до джерел. М. Ковальський вбачав великий науковий потенціал у класифікації. Всі джерела в процесі пошуку вчений поділив на дві великі групи актових і наративних джерел. Архівна евристика для кожної з них мала свою специфіку [24, с.28-105]. Два розділи вказаної роботи мають дві різні предмети дослідження - акти і наративи. Різниця є місця їх основної локації, так само, як і сам пошук.

Спеціальна методика актової архівної евристики, що розроблялась М. Ковальським в 1970-х роках має бути розглянута окремо.

Радянські українські археографи добре розуміли значення актового матеріалу. Акти – це невід'ємна частина суспільного розвитку на стадії появи держави і є атрибутами державності. В той же час в українській радянській археографії

була відсутня чіткість у визначенні таких понять, як «акт», «документ», «грамота».

Власне в 1960-1970-х роках була відсутня чітка система класифікації українського актового матеріалу. Вона лише складалася, набираючи своєрідних рис, відмінних від російської системи класифікації, що базувалася на юридичних засадах. Багато в чому цю своєрідність зумовив той факт, що в УРСР актовий матеріал систематично видавався в серії «Пам'ятки української мови». Ймовірно саме це стало причиною того, що одна з перших спроб розгорнутої класифікації староукраїнських актів, здійснена на початку 1990-х років була зроблена із залученням елементів жанрово-стилістичного підходу [25].

Пріоритетними групами дослідження в 1960-1970-х роках стали грамоти та документи судово-адміністративних установ. Останні здобули найбільшої розробки в українській радянській археографії, оформившись не лише як едиційна проблема, але й як проблема архівної евристики та камеральної обробки.

Актівими книгами судово-адміністративних установ належало провідне місце серед писемних джерел. Бо це найбільш масове джерело. Ці джерела збереглися краще, ніж інші [24, с.28] і були достатньо різноманітними за змістом занесених до них записів [24, с. 34-37].

Оригінальною і новою була концепція архівної евристики актових книг судово-адміністративних установ, запропонована М. Ковальським у 1970-х роках. На вироблення методики архівної евристики цього виду джерел вплинули загальні уявлення М. Ковальського про книги судово-адміністративних установ як про особливий вид джерел. Особливість, на думку вченого, полягала у наявності взаємозв'язку між справами у межах книги і між книгами в межах історично складеного комплексу. Наприклад вони носять спільні стильові особливості способів фіксації юридичних відносин, спостерігається подібність актових формулярів тощо [24, с.107]. М. Ковальський розглядає цей комплекс як цілісний організм. Вибіркове використання справ порушує цілісність джерельної інформації. Дослідник намагається обґрунтувати думку, що книги судово-адміністративних установ, розглянуті не по одинці, а як певний комплекс є новим видом джерела, інформаційний потенціал якого ще не вивчений.

Образно кажучи, М. Ковальський впевнений, що актові книги судово-адміністративних установ, взяті як певна цілісність, мають свою інформативну мову і дослідник намагається почути «мову» цієї цілісності, розшифрувати її інформа-

ційний посил. Але для цього, потрібно відновити цю втрачену цілісність.

Саме це є метою архівної евристики. На прикладі актових книг судово-адміністративних установ XVI – XVIII ст. Правобережної і Лівобережної України, що зберігалися в ЦДІА УРСР у м. Києві, М. Ковальський виробляє методику відновлення такої цілісності.

Головною причиною розпорошеності вчений вважає систему комплектування архівів. Специфічною особливістю колекцій документів ЦДІА СРСР та ЦДІА УРСР в м. Києві є «їх відірваність від первинних фондоутворювачів й комплектування з прагматичною метою окремими феодалними фаміліями, монастирями чи в пізніші часи дослідниками, археографічними установами ... чи архівістами» [24, с.107].

Методика архівної евристики для актових книг судово-адміністративних установ XVI – XVIII ст., що діяли на окремій частині території України, за М. Ковальським складається з наступних етапів:

1. Обстеження архівних зібрань.
2. Фіксація реального становища.
3. Обстеження і фіксація стану окремих частин.

Зокрема щодо судово-адміністративних книг XVI – XVIII ст., «зосереджених в фондах ЦДІА УРСР в Києві і у Львові, їх походження, внутрішню структуру, хронологічні рамки, наявність пропусків, ступінь репрезентації, у тому числі якісної» [24, с.107].

4. Поєднання всіх знайдених частин в єдине ціле, що фіксується у вигляді списку архівосховищ, фондів, колекцій, де містяться частини комплексу актових книг XVI – XVIII ст.

Щодо конкретних кроків, то для з'ясування цілісності комплексу, а також існуючих пропусків була створена ціла система, що мала вигляд переважно таблиць. Зокрема таких, що фіксували кількість фондів, їх якісний склад [24, с.41-42]. Таким чином вдалося з'ясувати кількісні показники: яких книг судово-адміністративних установ збереглося найбільше, динаміку поповнення фондів тощо. Врахування системи переведення старих номерів актових книг на сучасні разом з вивченням архівних описів допомогло на початковому етапі створення уявлення про наявні актові книги. Далі М. Ковальський звертає увагу на книги, що не мали старих архівних номерів, отже таких, що певним чином випали з системи обліку комплексу актових книг. Він знаходить 31 таку книгу, що можливо вважалися раніше втраченими.

Таким чином, М. Ковальський з'ясував, що на кінець 1970-х років «вдалося повернути до ЦДІА УРСР в м. Києві 2119 книг судово-адміністративних установ України XVI – XVIII ст. (тобто 35,5%

від загальної кількості – 5938 одиниць зберігання), в тому числі 1981 таких, що мають старі інвентарні номери, 31 без їх позначення й 187 кременецьких книг, що були складені київськими архівістами у післявоєнні роки з розсіпів цих зібрань актів» [24, с.43].

Проробивши велику підготовчу роботу, М. Ковальський був готовий вирішити головне питання про кількість збережених актових книг судово-адміністративних установ XVI – XVIII ст. та про наявність чи відсутність певної цілісності. Щодо кількісних показників та повноти зібрання орієнтиром для М. Ковальського були описи, зроблені в дореволюційні часи: «Порівняння даних з одного боку судово-адміністративних книг, що нині зберігаються в ЦДІА УРСР в м. Києві, а з іншого нині відсутніх, але таких, що зберігалися в цьому архіві в дореволюційні часи переконливо свідчать, що актові книги за період XVI і першої половини XVII ст. в більшості збереглися» [24, с.49]. В той же час, якщо актові книги XVI й першої половини XVII ст. утворюють певний цілісний комплекс, то цього не можна сказати про актові книги XVIII ст. Далі М. Ковальський аналізує структурні показники виокремленої цілісності (актові книги XVI – першої половини XVII ст.) щодо їх приналежності до певних установ, стану збереженості; кількості тощо.

Завершивши етап пошуку історичних джерел, необхідно було перейти до наступного його етапу – опису. У своїй роботі М. Ковальський високо оцінює описи «Кременецьких актових книг». Дійсно, видання у кінці 1959-х – 1960-х роках цих описів було археографічною подією.

Справа в тому, що в архіві книги Кременецького земського суду в первісному стані були представлені розсіпом документів. Перш за все працівникам архіву потрібно було створити методику комплектування розрізаних документів в єдину цілісність у вигляді книг. Цьому питанню була присвячена стаття Л. Попової [26], працівника архіву, що безпосередньо займалася розробкою цієї методики.

Попри те, що М. Ковальський високо оцінював описи актових книг Кременецького земського суду, особливо поактове їх вивчення і опис, він мав власні погляди на систему описів, у відповідності до концепції історичного джерела у світлі вчення про інформацію. Описи потрібно робити на весь комплекс актових книг як історично складеного комплексу, дотримуючись певної системи. Необхідне «встановлення ряду параметрів для кількісного їх аналізу: по формулярам, функціям, номенклатурі, термінології, суб'єктам і об'єктам

права, соціальному й економічному становищу осіб, згаданих в актах, юридичним взаємовідносинам та іншим ознакам. Реалізація такого комплексного завдання дозволяє виявити потенційну приховану інформацію, що міститься в цих документальних комплексах джерел» [24, с.108].

В плані теорії й методики польової археографії та архівної евристики М. Ковальський намагався охопити весь комплекс актових книг судово-адміністративних установ, що зберігалися в ЦДДА УРСР у м. Києві й відповідно виробити систему опису цього комплексу, вбачаючи особливу цінність актового матеріалу саме в його повноті і цілісності, коли інформаційний потенціал джерел значно посилюється і урізноманітнюється.

Таким чином, на підставі викладеного, є підстави констатувати, що не дивлячись на різноманіття концепцій щодо предмету археографії, в центрі уваги українських радянських археографів у 1970-х роках знаходилася проблема історичного джерела: пошуку, опису й видання. В галузі польової археографії та архівної евристики новаторським виявився проект М. Ковальського,

який наприкінці 1970-х років в рамках джерелознавства зацікавився джерелознавчим потенціалом історично складених комплексів. На думку вченого, вибіркоче використання справ порушує цілісність джерельної інформації. Дослідник намагається в своїх працях обґрунтувати думку, що книги судово-адміністративних установ, розглянуті не по одинці, а як певний комплекс є новим видом джерела, інформаційний потенціал якого ще не вивчений. На прикладі судово-адміністративних установ він намагався запровадити нові польові, камеральні та зрештою й едиційні правила для представлення нового для радянського джерелознавства історичного джерела. В сучасних умовах кризових явищ в українській науці, пошуку місця джерелознавчих дисциплін в колі гуманітарних наук, творча спадщина М. Ковальського загалом потребує більшої уваги дослідників, а напрацювання вченого в галузі теорії і практики польової археографії та архівної евристики заслуговують не лише на вивчення, а й на подальший розвиток та застосування.

Джерела та література

1. Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя / Острозька академія; Українське історичне товариство. – Острог – Нью Йорк, 1999. – 596 с.
2. Микола Павлович Ковальський: Матеріали до біобібліографії / І. Пасічник (рец.); Л. Винар (передмова); Національний університет «Острозька академія». – Острог, 2002. – 149 с.
3. Швидько Г. К. Щоб горіла свіча (пам'яті професора М. П. Ковальського) // Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum.../ За ред. Г. К. Швидько. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2007. – 392 с.
4. Гісцова Любов. Микола Павлович Ковальський як дослідник документів Центрального державного історичного архіву України в м. Києві // Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя / Острозька академія; Українське історичне товариство. – Острог – Нью Йорк, 1999. – С. 33-36.
5. Абросимова Світлана. Адепт джерелознавства // Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя / Острозька академія; Українське історичне товариство. – Острог – Нью Йорк, 1999. – С. 36-43.
6. Воронов Віктор, Святець Юрій. Теоретико-методологічні та методико-дидактичні проблеми джерелознавства історії України XVI – XVIII ст. в працях М. П. Ковальського // Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя / Острозька академія; Українське історичне товариство. – Острог – Нью Йорк, 1999. – С. 49-67.
7. Атаманенко А. Життєвий і творчий шлях Миколи Павловича Ковальського // Микола Павлович Ковальський: Матеріали до біобібліографії. – Острог, 2002. – С. 7-16.
8. Швидько Г. К. Щоб горіла свіча (пам'яті професора М. П. Ковальського) // Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum.../ За ред. Г. К. Швидько. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2007. – С. 16.
9. Мельник О. Роль і значення евристики в дослідницькій роботі істориків (за працями М. П. Ковальського) // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. – 2013. – С. 80-86.
10. Щербак В. О. Мемуари як джерело для вивчення історії українського козацтва кінця XVI - першої половини XVII ст. // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доповідей республіканської наради, грудень 1988 р. – К., 1988. – С. 48-49.
11. Бельчиков Н. Б. Теория археографии. – М.-Л.: ACADEMIA, 1929. – 73 с.
12. Українська радянська енциклопедія, вид. 2-е. – Т.1. – К.: Українська рад. Енциклопедія, 1977. – С. 261.

13. Хевролина В. М. К вопросу о термине «археография» // Советские архивы. – 1978. - №2. – С. 51-53.
14. Селезнёв М. С. Теория и методика советской археографии. Учебное пособие. Под ред. проф. С. И. Мурашова. – М., 1974. – 206 с.
15. Сохань П. С. Про деякі основні напрями діяльності Археографічної комісії АН УРСР у світлі сучасних вимог перебудови // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доповідей республіканської наради, грудень 1988 р. - К., 1988. – С. 3-14.
16. Яковенко Н. М. Про наукову коректність та культуру видань Археографічної комісії // Українська археографія ... грудень, 1988. – К., 1988 – С. 151-156.
17. Эпштейн Д. М. О видах публикации исторических источников // Советские архивы. – 1970. - №3 – С. 50-56.
18. Чиркова М. Ю. Деякі роздуми про роль та значення архівіста у сучасному суспільстві // Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні: Доповіді та повідомлення наукової конференції 15-16 березня 1995 р. – К., 1996. – С. 66-69.
19. Тверская Д. И. О некоторых итогах развития полевой археографии на территории СССР в послевоенный период // История СССР. – 1976. - №1. – С. 106-124.
20. Круглова Т. А. Обзор кириллических рукописных книг Молдавско-Украинской коллекции Московского университета // Русские письменные и устные традиции и духовная культура (по материалам археографических экспедиций 1966 – 1980 гг.) Сб. статей под ред. И. Д. Ковальченко. – М.: Из-во Моск. ун-та, 1982. – С. 238-244.
21. Ковальский Н. П. Источниковедение истории Украины (XVI – первая половина XVII века). – Ч.1: Анализ советских археографических публикаций документальных источников. – Днепропетровск: ДГУ, 1977. – 96 с.
22. Ковальский Н. П. Источниковедение истории Украины XVI – XVII вв. – Ч. 2: Анализ дореволюционных отечественных публикаций источников. – Днепропетровск: ДГУ, 1978. – 115 с.
23. Ковальский Н. П. К методике разыскания неопубликованных источников по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века при изучении курса источниковедения // Вопросы совершенствования вечернего и заочного обучения (На материалах Днепропетровского университета): сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1977. – С. 95-102.
24. Ковальский Н. П. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII в. - Ч. 4: Обзор основных отечественных собраний архивных источников.- Днепропетровск: ДГУ, 1979 – 109 с.
25. Ділова документація Гетьманщини у XVIII ст. Зб. документів / АН України. Ін-т української археографії та ін. Упор., автор передмови та коментарів В. Горобець. – К.: Наукова думка, 1993. – 392 с.
26. Попова Л. Описание актов книг у відділі стародавніх актів ЦДІА УРСР // Науково-інформаційний бюлетень. – 1958. - №3. – С. 77-89.